

References:

1. Micklin, P. (2010). The Aral Sea Crisis and Its Future: A Historical and Environmental Perspective. *Journal of Environmental Studies*, 22(3), 45-67.
2. Glantz, M. H. (2007). *Aral Sea Basin: A Man-Made Environmental Catastrophe*. Central Asian Studies Press.
3. UNEP (2020). *The Aral Sea: Environmental and Social Impacts*. UNEP Report.
4. Aladin, N. V., & Plotnikov, I. S. (2015). Modern Ecological State of the Aral Sea: Challenges and Solutions. *Journal of Marine Science*, 18(2), 112-130.
5. World Bank. (2018). *Aral Sea Restoration Projects: Progress and Challenges*. World Bank Publications.

QAZAQ TILINDEGI ZATLIQ MÁDENIYAT LEKSIKASINIŇ ETNOLINGVISTIKALIQ SIPATI

Bostanova Aynura Aybazar qızı
QMU, Qazaq tili bakalavr bag'darı 3-kurs studenti
Ilmiy basshi: doc. Adilova Gulshat Ag'itaevna
QMU, Qazaq tili hám ádebiyatı kafedrası baslıg'ı
adilova.gulshat1975@gmail.com

Qazaq tiliniń sózlik quramında xalıqtıń ásirler dawamındag'ı ómir tanıwınan, ıst tájiriyesinen qalıplesken naqıl-maqallar, turaqlı dizbekler kúta kóp. Olar xalıqtıń kúndelikli turmısında hár túrli qubılıstı ózara salıstıra suwretlew, bir-birine teńep sóylew máhsetinde, ekspressivli-emosionallıq xızmette qollanılatus'ın tillik qural bolıp tabıladı.

Qazaq tiliniń frazeologiyalıq dizbeklerin analizley otırıp, zatlıq mádeniyat leksikası arqalı jasalıp, etnografiyalıq máni bergen, al geyparaları kele-kele etnografiyalıq mazmundı atawg'a arnalg'an kóplegen frazeologiyalıq dizbeklerdi bir topar retinde qarawg'a boladı. Mısalı: Payg'azı berdi/soradı-jańa kiygen, kórgen kiyimge, nársege t.b. qutlı bolsın retinde sıylıq soraw dástúrine baylanışlı qalıplesken etnografizm. Házirgi waqıtta kóbine feyil sınıarı túsirilip payg'azı formasında óz aldına etnografiyalıq atama retinde aytila beredi.

Qalja jew. «Qalja – jas bosang'an hayaldıń sıbag'ası. Erteden kiyatırğ'an qazaq saltı boyınsha jas bosang'an hayalg'a arnap qoy soyıp, tamaq pisirip sorpa ishkizedi. Ana menen balanıń quwanışına jaqın ag'áyinleri menen qońsı-qobaların qaljag'a shaqıradı. Qalja beriw bosang'an hayalg'a degen ayırıqsha húrmetten tuwg'an»[1: 426-b.].

Etnograf-alım E.Janpeyisov qalja ertede jas bosang'an hayallarg'a g'ana beriletug'ın tamaq bolg'anı menen, keyin ol nawqas adamlarg'a беретug'ın tamaqtıń atına aylang'an dep, M.Áwezov shıg'armalarınan mısallar keltiredi. Sonday-aq, onıń basqa tillerdegi túrli atamaları menen mánilerin de kórsetedi: kalja (ar.)– may qosıp pisirilgen ovosh; qaldja-bir japıraq gósh, kalca-bir kesek gósh (tat.), qalja-maydalap tuwralg'an gósh, kalja-1) tawıq góshinen jasalg'an lapsha; 2) ashımag'an qamırdı mayg'a pisirgen tamaq; 3) góshti keseklep tuwrap salg'an lapsha. Usılardıń hámмесin kórsete kele, qalja sózin mong'ol tilindegi ulgalz «jabayı taw eshkisi», qaljaqoın «urg'ashı taw eshkisi» sózinen shıqqan dep esaplaydı [2:104-105].

Sawg'a soradı. I.Keńesbaevtıń sózliginde bul frazeologiyalıq dizbektiń eki túrli mánisi berilgen: 1. Óziniń basına azatlıq soradı; 2. Olja soradı [3:456]. Sawg'a dep «urıstan túsken oljadan yamasa awlang'an anıan beriletug'ın sıylıqtı» [4:210] aytadı. Usı mániske tiykarlanıp bas sawg'a, jan sawg'a degen frazeologiyalıq dizbekler, sawg'ala degen feyil hám t.b. jasalg'an.

Qazaq xalqınıń turmıs-saltın, úrip-ádetin barınsha keńirek kórsetetug'ın toparı balasın úylendiriw, quda bolıw hám t.b. dástúrlerge baylanışlı bolıp keledi.

Usınday dástúrlar menen baylanıslı qazaq tilinde zatlıq mádeniyatqa tiyisli sózler arqalı kóplegen frazeologizmler qalıplesken: Baqan atlar. Quda túsiwge barg'anda qudalardan alinatug'ın qáde. Qollanıwda geyde ol bir atama retinde túsinilip, sonıń nátiyjesinde bir sóz sıyaqlı birge de jazıladı.

Besik quda. Kishkene nárestelerdi besikte jatırǵ'an waqtında atastırıw arqalı bolǵ'an qudalıq.

Bosag'a atlar. Qalınlıǵ'ın alıp ketiwge kelgende kúyewden alinatug'ın qáde.

Qarg'ı baw. Quda túskende qalıń maldan basqa beriletug'ın mal yamasa qız ayttırıp barg'anda sawshı aparatug'ın sıylıq. Bul ırımńıń ataması retinde keyinirek awıspalı obrazlı mánide qalıplesken. Tuwra mánisinde: Qarg'ı baw – iyttiń moynına tag'ılatug'ın baw.

Qarg'ı baw. 1. Jaqsı iyttıń kúshigin alıw úshin iyesine beriletug'ın sawǵ'a, sıylıq. Qarg'ı bawǵ'a aqsha hám t.b. bahalı zatlar beriledi. 2. Iyttiń moynındag'ı qarg'ıǵ'a baylanatug'ın jip yamasa qayıs [1:516].

Kiyit kiyiw//kiygiziw. Qazaq tiliniń frazeologiyalıq sózliginde «Kiyit– quda túsip qalıń mal mug'darı belgilenip, pátiya oqılǵ'annan keyin qız ákesiniń jigit tárepten kelgen bas qudag'a sıylıǵ'ı» dep anıqlanǵ'an. Ol qazaq enciklopediyasında da: «qudalardı qaytarg'anda beretug'ın sıy-sıyapat» dep túsinirilgen [1:459]. «Qazaq tiliniń túsinirmeli sózliginde» ol ajratılıp kórsetilmey, tek «quda-qudag'aylarǵ'a kiyim-kenshek túrinde beriletug'ın sıylıq» dep ulıwma túsinik berilgen [4:47], biraq onda keltirilgen misallar da kiyit sóziniń jog'arıdag'ı anıqlamasına sáykes keledi.

Bug'an ayırıqsha máni berip aytıp otırǵ'anımız – házirgi turmısımızda kiyit sózi eki táreptiń de toy waqtında qudalarınıń úy-ishine, jaqın tuwısqanlarına aparatug'ın (kiyim túrindegi) sıylıǵ'ı degen mániste jumсалadı. Bunı dástúridiń rawajlanıwına, turmısın ózgeriwine baylanıslı kiyit sóziniń semantikalıq rawajlanıwı dep qarawǵ'a boladı.

Shın máninde kiyit sózi tariyxıy aspektten qız ákesiniń qudalarına kiygizetug'ın, beretug'ın sıylıǵ'ın atag'an. Onı tariyxıy-tillik estelikler dálilleydi: 1. kóylek, kiyim; 2. kóylekten turatug'ın sıylıq; qalınlıqtıń ákesiniń beretug'ın sıylıǵ'ı [2:81].

Toy baslar. Toy baslag'an adamǵ'a beriletug'ın qáde – sıylıq.

Sırg'a salıw. Qız ayttırıwǵ'a kelgende qalınlıqqa salınatug'ın sırg'a yamasa bahalı sıylıq.

Óli-tirisin berdi. Tirisi– qalıń maldıń ayaqlı túri, ólisi-jirtis, jasaw sıyaqlı qımbat buyımlar.

Awıl aybanası– kúyewdiń qayın jurtına birinshi ret barg'anda qalınlıqtıń ata-anasına aparatug'ın sıylıǵ'ı.

Entikpesin berdi. Entikpe – kúyew birinshi ret kelgende jeńgeleriniń aldınan júgırıp shıǵ'ıp alatug'ın dáslepki ırım sıylıǵ'ı. Bul dástúr Qaraqalpaqstan qazaqları tilinde «qalta qaraw» dep ataladı.

Iliw– kúyew esik asha kelgende ákeletug'ın bahalı sıylıq. Bul atamanıń mánisine qaray (kúyewdiń eń dáslepki kelgendegi sıyı retinde) onı ilki (dáslepki) sózi menen salıstırıwǵ'a boladı.

Qol uslatar, shash sıypatar– qol uslaw, shash sıypatıw ırımın jasawǵ'a kómeklesken qız jeńgesiniń alatug'ın sıyı.

Sol sıyaqlı kempir óldi, baqan saldı, iyt ırıllatar, tósek salar, kórpe qıymıllatar, qız qushaqlatar t.b. – dástúrlerge baylanıslı jasalatug'ın sıy-sıyapatnıń atawları bar.

Qazaq xalqınıń qız uzatıw, kelin túsiriwine baylanıslı zatlıq mádeniyat atamaları arqalı qalıplesken usı keltirilgen frazeologiyalıq dizbekler toyg'a baylanıslı bay dástúrleri menen úrp-ádetlerine tiykarlang'an mádeniy miyrası bar ekenine kóz jetkizedi. Hár qıylı ırımlarǵ'a sáykes sıy-sıyapatnıń atawları tek materiallıq baylıqtı g'ana emes, qazaq xalqınıń ruwxıy baylıǵ'ın da kórsetedi.

Juwmaqlap aytqanda, qazaq tilindegi frazeologiyalıq dizbeklerdiń quramındag'ı zatlıq mádeniyat leksikasına baylanıslı atamalar áwladtan-áwladqa berilip kiyatırǵ'an tayar sóz úlgeri sıpatında tariyxıy leksikologiyalıq sóz dóretiwshe qural bolıp xızmet etedi.

Paydalanılǵ'an ádebiyatlar:

1. Қазақ Совет Энциклопедиясы, Алматы. Ғылым, 1986ж., 6т. –Б. 426.
2. Жанпейсов Е.Этнокультурная лексика казахского языка. Алма-Ата. 1989, –С.104-105.
3. І.Кеңесбаев Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Алматы. 1997, –Б.456.

4. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, Алматы, 5т. 1980. –Б.210.
5. Адилова, Г. А. (2012). Этнографизмы в языке казахов, проживающих в Каракалпакстане. *Вестник Челябинского государственного университета*, (2 (256)), 5-8.
6. Agytaevna, A. G. (2023). FUNCTION OF LANGUAGE IN PRESERVATION OF NATIONAL ETHNO-CULTURAL INFORMATION (on the example of materials of the Kazakh language). *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 16, 151-156.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПИСЬМА НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ НА ОСНОВЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

Даулетова Динара Бахтияровна
Докторант кафедры английского языка и литературы
Каракалпакский государственный университет

Аннотация: В данной статье освещены вопросы формирования навыков письма в обучении английскому языку на основе лингводидактических подходов. Автор проанализировал основные компоненты письменной компетенции - лингвистические, прагматические, когнитивные и дискурсивные элементы. Также рассматриваются дидактические методы, используемые при обучении письму, критерии оценки, виды обратной связи и роль цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровые средства, письменная компетенция, лингводидактика, письменная речь, сочинения, дидактический подход, оценка, обратная связь, обучение английскому языку, дискурсивный анализ, грамматика, коммуникативный подход, техника письма, учащиеся средней школы

Развитие письменной компетенции является важной составляющей процесса овладения иностранным языком, в частности, английским. С точки зрения лингводидактического подхода, этот процесс предполагает систематическое изучение и внедрение в практику педагогических методов, служащих подготовке студентов к эффективному общению в письменной форме. Взаимосвязь теории языкознания и дидактической практики имеет важное значение при анализе письменной компетенции в контексте лингводидактики. В этом процессе учитываются такие факторы, как лингвистические структуры, этапы письменной деятельности, методы обучения и критерии оценки.

1. Компоненты письменной компетенции в английском языке: Письменная компетенция состоит из различных лингвистических, когнитивных и прагматических навыков, которые должны развиваться всесторонне. К этим компонентам относятся:

Лингвистическая компетенция: освоение грамматики, синтаксиса, словаря и орфографии, которые являются основой для построения последовательных и грамматически правильных правил.

Прагматическая компетенция: способность правильно использовать язык в различных социальных контекстах, понимать культурные и ситуационные нюансы в письменной форме.

Когнитивная компетентность: навыки, связанные с упорядочением мыслей, разработкой аргументов и логическим, последовательным составлением текстов.

Дискурсивная компетентность: способность создавать расширенные части текста, такие как эссе или отчёты, которые соответствуют жанровым конвенциям, ожиданиям аудитории и гармонии текста.